

MANJINSKA PRAVA U OBLASTI KULTURE: SENZIBILISANJE DRUŠTVA ZA DEMOKRATSKE KULTURNE VREDNOSTI¹

Sažetak: Priklanjajući se stavu da je pravo na kulturu, na čuvanje i podsticanje kulturne raznolikosti jedno od osnovnih ljudskih prava u (post)modernom društvu, autori u radu ukazuju na potrebu zaštite kulturnih prava u svim onim oblastima koje su značajne za promovisanje kulturnih sloboda i očuvanje kulturnog identiteta, naročito manjinskih društvenih grupa (etničkih, lingvističkih, verskih, seksualnih i dr.). U radu se posebno ukazuje na izvore i ishode institucionalno i vrednosno zasnovane kulturne isključenosti kao jednog od značajnih razvojnih problema savremenog društva Srbije. Razmatrajući osnovne probleme u ostvarivanju kulturnih prava i promišljajući moguća rešenja u pogledu postizanja uspešnije integracije i adekvatnije kulturne zaštite pripadnika ranjivih, manjinskih grupa, autori ovakav pristup apostrofiraju kao poželjan način senzibilisanja društva za demokratske sociokulturne vrednosti.

Gljučne reči: kulturna prava, manjinske društvene grupe, kulturni diverzitet, kulturni identitet, demokratske vrednosti

Uvod

Među istorijskom građom iz najstarijih perioda razvoja ljudskog društva ostalo je zabeleženo nekoliko vrlo ranih primera multikulturalizma i poštovanja kulturne raznolikosti. Vođen antropološkim zanimanjem za problem drugog i drugačijeg u antici, Aleksandar Bošković navodi da je persijski kralj Darije Veliki ostavio trojezičan zapis o svom životu (na staropersijskom, vavilonskom i elamitskom jeziku), dok je njegov sin Kserks svoje ukaze i proglase narodima nad kojima su Persijanci vladali slao napisane na jezicima naroda kojima su poslali (Bošković, 2010: 22). Uprkos ovakvim, ne usamljenim, ali svakako retkim pojedinačnim istorijskim primerima, pretpostavlja se da je, pre svega kao posledica procesa asimilacije, broj nestalih naroda tokom ljudske istorije i nekoliko puta veći od broja danas postojećih etničkih grupa. Takođe, istraživački podaci (Indigenous Australia, 2003, navedeno prema:

¹ Rad je urađen u okviru projekta 179074: *Tradicija, modernizacija i nacionalni identitet u Srbiji i na Balkanu u procesu evropskih integracija*, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

HDR, 2004: 29) govore da se samo u Australiji izgubilo oko 500 jezika od dolaska Evropljana, kao i da se njihovim upadom u Ameriku usled kulturnog šoka stanovništvo u carstvu Inka smanjilo za više od 90%, a u srednjoj Americi za oko 70% (Kale, 1982: 15–16). Nesumnjivo je da su se najznačajnije identitetske borbe za očuvanje jednog naroda oduvek vodile i na polju kulture, pa se može reći da su dobijene ili izgubljene kulturološke borbe značajno doprinosile, u kraćem ili dužem vremenskom periodu, državnim i nacionalnim poredama i porazima.

Većina zemalja u svetu danas je heterogena – multietnička, multikonfesionalna i multikulturna. Prema podacima iz izveštaja Ujedinjenih nacija o humanom razvoju, države sa jedinstvenom etničkom strukturom danas su veoma retke – postoji samo 30 zemalja koje nemaju versku ili etničku manjinu koja čini barem 10% njihovog stanovništva. U svetu danas živi više od 5.000 različitih etničkih grupa u otprilike 200 država, pri čemu svaka sedma osoba na svetu danas pripada nekoj nepriviligovanoj manjini (HDR, 2004: 2). Sa dezintegracijom bivših socijalističkih zemalja (SSSR, SFRJ i ČSSR) i stvaranjem novih država procenjuje se da je krajem prošloga veka u Evropi bilo između 90 i 100 miliona pripadnika nacionalnih i etničkih manjina (oko 12% ukupnog evropskog stanovništva), što je bio najveći zabeležen broj u novijoj evropskoj istoriji (Brunner, 1996). Kao posledica globalizacijskog povezivanja i mobilnosti svetskog stanovništva, u Evropskoj uniji se broj migranata iz vanevropskih zemalja od 1980. godine povećao za 75%. Migranti dolaze sa svih strana, a najviše iz zemalja Trećeg sveta, što uslovljava dodatnu šarolikost kulturnog mozaika savremenih društava. Za potvrdu ovakvog stava može poslužiti uvid u gotovo nestvaran podatak da deca u državnim školama u Londonu govore više od 300 različitih jezika (navedeno prema HDR, 2004: 30). Ovi podaci jasno ukazuju da manjinsko pitanje i problem kulturnih prava zauzimaju ključno mesto na političkoj karti Evrope i sveta. Oni su krucijalni u multikulturnim društvima sa etničkim, verskim ili jezičkim grupama koje se izdvajaju specifičnostima svog nasleđa, kulture, vrednostima i načinom života. Suočeni smo sa učestalošću svakodnevnog ugrožavanja kulturnih prava u svim državama sveta i svim segmentima društva, kao i sa činjenicom da su mnogi istorijski konflikti, aktuelni i potencijalni ratovi, u velikoj meri svoj uzrok imali, imaju ili će imati u nepoštovanju kulturne raznolikosti i kršenju kulturnih prava.

Predmet brojnih savremenih istraživačkih interesovanja i akademskih i političkih diskursa upravo su kulturna prava, kulturna raznolikost i sloboda, kao neophodni elementi za postizanje punog razvoja ljudi i zajednica. Brojne strategije razvoja savremenih društava pokazale su se kao neadekvatne i neuspešne upravo zbog neprepoznavanja značaja kulturne dimenzije razvoja, odnosno usled nepoznavanja, neutemeljenosti i nepoštovanja kulturnih prava. Izvesno je da etničke (nacionalne) manjine nisu jedine manjine čiji pripadnici imaju potrebu za pravno regulisanim položajem i zaštitom u okviru država u kojima žive. Ipak, u uslovima moderne pluralnosti identiteta i sve prisutnije eksplozije etniciteta u savremenim društvenim odnosima, pridaje im se posebna pažnja. Utoliko su savremene države suočene sa neophodnošću pronalaženja načina da uspešnije odgovore potrebama različitih manjinskih društvenih grupa (etničkih, verskih, jezičkih, seksualnih i drugih) za boljom

integracijom, većom autonomijom i adekvatnijom kulturnom zaštitom, sve ovo u kontekstu ostvarivanja demokratskih sociokulturnih vrednosti, očuvanja stabilnosti i ostvarivanja humanog razvoja. Navedeni slučajevi upućuju na zaključak da je ostvarivanje manjinskih prava u oblasti kulture aktuelna i vrlo osetljiva tema, da su dileme mnogobrojne, a da ostvarivanje poželjnog sociokulturnog i političkog realiteta nije moguće uniformno, niti lako postići.

1. Definisanje kulturnih prava

Sa promenom kulturnog pejzaža u globalizovanom svetu i povećanjem kulturne raznolikosti savremenih država, postalo je potpuno jasno da je put do demokratskog društva nezamisliv bez utemeljenja i ostvarivanja i prava u oblasti kulture (kulturnih prava ili prava na kulturu) kao neotuđivog ljudskog prava. Iako je ovim problemom teorijska misao počela značajnije da se bavi tek nakon Drugog svetskog rata, što koincidira sa povećanjem kulturnog diverziteta savremenog sveta, moglo bi se reći da je borba za ostvarivanje kulturnih prava prisutna gotovo od trenutka kada su ljudi, postajući svesni svoje sličnosti i različitosti na osnovu jezika, običaja, verskih rituala, razvili potrebu očuvanja svoje kulture. Pravo na kulturu je danas proklamovano zvaničnim aktima i poveljama Uneska i Ujedinjenih nacija, ali dominiraju mišljenja da ono nije ni u jednoj zemlji sveta ostvareno u punoj meri, te da je neophodno stalno iznova iznalaziti adekvatna pravna rešenja i instrumente kulturne politike kojima će se neravnopravnosti umanjivati, a različitost potcrtavati. S vremenom su načinjeni značajni koraci u definisanju i političko-pravnom regulisanju kulturnih prava u međunarodnim okvirima. Utemeljena kao nedeljivi deo ljudskih prava, u međunarodnom diskursu i legislativi, kulturna prava se odnose uglavnom na:

- pravo na razvoj i zaštitu kulture;
- pravo na izbor sopstvene kulturne pripadnosti;
- pravo na slobodno izražavanje kulturne posebnosti;
- pravo na očuvanje kulturnog nasleđa;
- pravo na učešće u kulturnom životu, na slobodne umetničke i kulturne prakse i stvaralaštvo;
- pravo na jednaku dostupnost i raspoloživost kulturnih i umetničkih dela, bibliotečkih, informacionih i zabavnih sadržaja;
- poštovanje kulturne autonomije i kulturnog identiteta;
- pravo na slobodno učestvovanje u definisanju i sprovođenju kulturnih politika.

Od pet kategorija ljudskih prava (građanska, kulturna, ekonomska, socijalna i politička) procene su da su upravo kulturna prava dobila najmanje pažnje i da univerzalnost i nedeljivost ljudskih prava „pate“ od marginalizacije njihovog kulturnog konteksta. Univerzalna deklaracija UNESKO-a o kulturnoj raznolikosti (*UNESCO, Universal Declaration on Cultural Diversity*), usvojena 2001. godine, u članu 5.

određuje kulturna prava kao povoljan ambijent za kulturnu raznolikost. Eksplicitno se navodi:

„Kulturna prava predstavljaju sastavni deo ljudskih prava koja su univerzalna, nedeljiva i međusobno zavisna. Razvoj kreativne raznolikosti zahteva punu realizaciju kulturnih prava, onakvih kako su definisana članom 27. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i u članovima 13. i 15. međunarodnih sporazuma o ekonomskim, društvenim i kulturnim pravima. Svaka osoba dakle ima pravo da iskaže svoje mišljenje, da stvara i plasira svoja dela na jeziku po sopstvenom izboru i naročito na svom maternjem jeziku; svako ima prava na kvalitetno obrazovanje i obuku koja u potpunosti poštuju kulturni identitet pojedinaca; svako ima pravo da učestvuje u kulturnom životu po svom izboru kao i da razvije svoje vlastite kulturne aktivnosti u granicama ljudskih prava i osnovnih sloboda“ (UNESCO, Univerzalna deklaracija o kulturnoj raznolikosti, 2001: 2).²

Rezoluciju o kulturnim pravima usvojila je Komisija za ljudska prava 2002. godine, pod nazivom „Promocija uživanja kulturnih prava svih i poštovanje različitih kulturnih identiteta“. Takođe, od velikog značaja u okviru formalno-pravnog utemeljenja kulturnih prava predstavlja i Frajburška deklaracija o kulturnim pravima (*Fribourg. Declaration on Cultural Rights, 2007*)³, usvojena u nameri da se pokaže ključna važnost kulturnih prava i kulturne dimenzije ostalih ljudskih prava. Ova deklaracija je vrlo važna budući da okuplja i definiše kulturna prava koja su već priznata, ali rasuta u mnogim međunarodno priznatim pravnim dokumentima.

Pojedini autori (Stamatopoulou, 2002; Kymlicka, 2004; Arizpe, 2004) primećuju da definisanje kulturnih prava zaostaje za definisanjem građanskih, političkih, ekonomskih i socijalnih prava, te u skladu sa tim postavljaju pitanje zašto je to tako. Pomenuti teoretičari smatraju da ovo zanemarivanje ima svoje korene u burnim debatama koje su pratile izradu Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (*Universal Declaration of Human Rights, UN*).⁴ Značajno pitanje koje se pri tome nametnulo i koje je uspelo da podeli mišljenja eksperata i predstavnika država, upravo se odnosilo na nedoumicu da li kulturna prava treba eksplicitno da prepoznaju i prava manjina, odnosno da li treba posebno priznati manjinska prava u oblasti kulture. Predstavnici Kanade, većine latinskih zemalja, kao i Sjedinjenih Američkih Država bili su protiv priznavanja manjinskih kulturnih prava, za razliku od predstavnika zemalja istočnog bloka i Indije koji su se svesrdno zalagali za takav predlog. Epilog ovih debata bio je da kulturna prava manjina ipak nisu bila prepoznata i priznata u konačnom tekstu Deklaracije, već je samo u članu 27(1) navedeno da „svako ima pravo da slobodno učestvuje u kulturnom životu zajednice, da uživa u umetnosti i da

² http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/diversity/pdf/declaration_cultural_diversity_hr.pdf (izvoru pristupljeno 19.08.2013.)

³ <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/Fribourg%20Declaration.pdf> (izvoru pristupljeno 19.08.2013.)

⁴ <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/60UDHR/bookleten.pdf> (izvoru pristupljeno 14.08.2013.)

učestvuje u naučnom napretku i u dobrobiti koja otuda proističe“.⁵ Ovakav vid svojevrsnog političko-pravnog zanemarivanja manjinskih prava u oblasti kulture trajao je sve do 1966. godine kada je Generalna skupština UN usvojila Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, kojim se u članu 27 eksplicitno predviđa da:

„U državama gde postoje etničke, verske ili jezičke manjine, lica koja pripadaju tim manjinama ne mogu biti lišena prava da imaju, zajedno sa drugim članovima svoje grupe, svoj posebni kulturni život, da ispoljavaju i upražnjavaju svoju sopstvenu veru ili da se služe svojim sopstvenim jezicima“ (UN, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, 1966: 8).⁶

Jasno se, dakle, može primetiti da se ovim međunarodno priznatim dokumentom štite prava manjina u oblasti kulture putem garantovanja individualnih prava njihovim pripadnicima. Takođe, Deklaracija UN o manjinama od 1992. godine i Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Saveta Evrope od 1995. godine izbegavaju grupnu, kolektivnu zaštitu prava manjina.

Zaštita kulturnih prava nacionalnih manjina je sastavni deo pitanja opštih ljudskih prava i sloboda, poštovanja i primene načela jednakosti ljudi i njihove nediskriminacije po bilo kom osnovu – u ovom slučaju po pitanju kulturne raznolikosti. Treba imati u vidu da poštovanje prava manjina i unapređenje njihovog položaja u društvu predstavlja jedno od važnih merila demokratičnosti jednog društva. Demokracija, između ostalog, podrazumeva široku participaciju različitih društvenih grupa, posebno onih „ranjivih“ (u nas su to ponajviše Romi i seksualne manjine) u političkim procesima donošenja odluka koje utiču na njihov položaj u društvu. U tom smislu, pored opštih, univerzalnih ljudskih prava, brojnim međunarodno priznatim normama i njima prilagođenim ustavnim i zakonskim rešenjima pojedinih država, obezbeđuju se pripadnicima nacionalnih manjina i posebna prava. Njihova je svrha očuvanje nacionalnog identiteta i kulturne posebnosti manjina, kao i doprinos smanjenju rizika od diskriminacije i konflikata. U tom smislu, pravo kulturnog identiteta u drugoj polovini dvadesetog veka prihvaćeno je kao ideja vodilja svih programa UN i posebno Uneska. Tim pravom insistira se na zaštiti i promociji nacionalnih jezika, očuvanju kulturnog identiteta u obrazovanju, zaštiti narodne i tradicionalne kulture. Univerzalna deklaracija Uneska o kulturnoj raznolikosti iz 1995. godine ističe da je kulturna raznolikost zajedničko nasleđe čovečanstva koje se ispoljava u originalnosti i pluralitetu interesa svih društvenih grupa koje čine čovečanstvo. Iz kulturne raznolikosti i kulturnog pluralizma izvode se brojna druga kulturna prava, poput prava na dostojanstvo ljudske ličnosti, prava manjina, multijezičnosti, kulturnog nasleđa i mnogih drugih prava (Indić, 2008: 103).

Kada su u pitanju nacionalne manjine, ostvarivanje kulturnih prava svodi se na potrebu omogućavanja njihovog kulturnog opstajanja i razvoja, budući da se u odnosu na većinski deo nacije one karakterišu posebnim etničkim, kulturnim, verskim

⁵ http://www.ombudsman.co.me/docs/izvjestaji/deklaracija_o_ljudskim_pravima.pdf (izvoru pristupljeno 16.08.2013.)

⁶ <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/medunarodniPakt%20B.pdf> (izvoru pristupljeno 19.08.2013.)

i jezičkim osobenostima. Tako se kao osnovna manjinska prava u oblasti kulture, kojima se normativno podržava princip kulturne autonomije i očuvanja raznolikosti, navode prava na: (1) očuvanje sopstvene kulture i tradicije, (2) zastupljenost maternjeg jezika i pisma, ali i njihovo korišćenje u obrazovnom procesu svih nivoa⁷, (3) korišćenje informacija na svom jeziku, (4) kao i mogućnost svake slobode i prava na posebno organizovanje i delovanje u medijskom prostoru (Kartag-Odri, Milinković, Simović-Hiber, 1999: 185–223) Ostvarivanje ovog minimuma kulturnih prava, koja se mogu dalje operacionalizovati, u značajnoj meri može doprineti socijalnoj integraciji nacionalnih, etničkih i svih drugih manjina u šire društvo. To je način da se izbegne politika unifikacije i asimilacije manjinskih kultura u dominantnu kulturu nacionalne većine.

3. Od prepoznavanja kulturnih potreba do priznavanja kulturnih prava

Ostvarivanje jednakog prava svih ljudi na kulturu, na očuvanje sopstvene kulturne raznolikosti i identiteta, jedno je od osnovnih ljudskih prava u (post)modernom društvu, odnosno u društvu „fluidne modernosti“, kako to društvo naziva Zigmunt Bauman (Bauman, 2009).

„U različitim društvima borba za ostvarivanje prava na kulturu uzimala je sa svim drugačiji smisao i oblike: od borbe za opštekulturno obrazovanje i pravo na osnovno obrazovanje, posebno za žene (afričke i azijske države) preko borbe za mogućnost stvaranja na jeziku sopstvene etničke grupe i u okviru vlastitih kulturnih tradicija (Lužički Srbi, Romi, Bretonci, Velšani...) do borbe za mogućnost slobodnog stvaralačkog izražavanja, nesputanog unapred datim kanonima, ideološkim barijerama, verskim predrasudama“ (Dragičević Šešić, Stojković, 2011: 45).

Poslednji navod najbolje se može ilustrovati brojnim primerima. Poznato je da je Platon u delu *Država* zahtevao uspostavljanje pune kontrole nad svim vidovima stvaralaštva i uklanjanje njegove kritičke komponente, afirmišući kao poželjan svojvrstan oblik autocenture umetnika (Platon, 2013). pisci grčkih tragedija dobijali su novac od države za izvođenje izrazito politički tendencioznih drama, ne dozvoljavajući pritom da se izvode komadi koji su bili suprotni interesima vladajuće elite. Takođe, Arnold Hauzer (Hauzer, 1962) razmatra primere renesansnih umetnika koji su, budući uglavnom ekonomski i socijalno zavisni od svojih bogatih pokrovitelja i mecena, uglavnom bili prinuđeni da stvaraju po njihovim zahtevima i podilazeći njihovom estetskom ukusu, društvenim aspiracijama i ličnim sklonostima. Branko Prnjat piše da „svako pokroviteljstvo skriva u sebi oblike neravnopravnosti i do-

⁷ Obaveza države na poštovanje prava na službenu upotrebu jezika nacionalnih manjina ima međunarodnopravni karakter, jer se temelji kako na konvencijama Saveta Evrope – Evropskoj povelji o regionalnim ili manjinskim jezicima i Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina, tako i na bilateralnim ugovorima o zaštiti nacionalnih manjina zaključenim sa susednim državama.

minacije; svaka narudžbina dovodi u pitanje autonomnost kreativnog čina; stavlja na probu stvaralački integritet umetnika, konfrontirajući njegovu fizičku i duhovnu egzistenciju“ (Prnjat, 2006: 41).

Ništa manje nisu bila kulturno deprivilegovana i stvaralački sputavajuća i brojna iskustva socijalističkih zemalja i svih totalitarnih sistema, utemeljena na najrazličitijim segmentima umetničke cenzure i autocenzure. U kontekstu propisivanja ukusa u domenu estetskog stvaralaštva, karakterističan je primer tzv. socijalističkog realizma u umetnosti.

„Sa izložbi, iz pozorišta, bioskopskih dvorana, galerija, filharmonija u vreme Staljinove diktature uklanjano je sve što nije bilo 'dovoljno socijalističko'. Strogo su cenzurisane i zabranjivane knjige, filmovi, slike, revije. Prava umetnost postala je kolektivistička. Proleterska. Herojska. Ona kojoj je partija priznavala istorijsku nepogrešivost.“ (Božilović, 2006: 197).

Kulturna prava se ponekad neopravdano tumače kao svojevrsan luksuz, koji bi trebalo da ljudima bude „priušten“ i omogućen tek kada se ostvare i druga prava (ekonomska, politička). Utoliko pojedini autori s pravom ukazuju da je u zemljama razvijenog Zapada borba za ostvarivanje prava na kulturu podrazumevala nastojanje za ublažavanjem ekonomskih ograničenja koja onemogućavaju učešće u kulturnom životu velikom broju onih koji ne ostvaruju dovoljna sredstva za osnovnu egzistenciju (Dragičević Šešić, Stojković, 2011: 46).⁸ Pluralistička, demokratska društva neosporno su upućena kako na prepoznavanje, prihvatanje i poštovanje kulturnih potreba i raznolikosti etničkih, kulturnih, lingvističkih i verskih identiteta, tako i na konstantno stvaranje adekvatnih uslova (materijalnih i duhovnih) koji će i većinskom i manjinskom stanovništvu omogućiti da razvijaju te identitete. Naglašava se potreba za zaštitom i monitoringom ostvarivanja kulturnih prava manjinskih grupa u onim oblastima koje su značajne za promovisanje njihove tradicije i očuvanje njihovog identiteta (privatna i službena upotreba maternjeg jezika i pisma; obrazovanje; informisanje; osnivanje kulturnih, umetničkih, naučnih i verskih ustanova, organizacija i udruženja; organizovanje kulturnih manifestacija; slobodno izražavanje verskih, političkih i drugih uverenja, dostupnost javnih službi, jednak pristup uslugama socijalne zaštite i zdravstvenim uslugama i sl.). Brojne međunarodne institucije i organizacije, kao i mnoge države, svojim ustavnim okvirom i zakonskim rešenjima u značajnoj meri su zaokupljene problemom izrade i primene normativnih instrumenata za očuvanje kulturne raznolikosti, garantovanje i zaštitu priradnicima manjinskih grupa prava u oblasti kulture. Pri tome se naročito insistira na pronalaženju adekvatnih rešenja koja bi, u različitim pravnim i političkim kontekstima, omogućila društvima da neguju pluralizam i dele osećaj pripadnosti istoj državi.

Činjenica je, međutim, da političko, formalno-pravno priznavanje kulturnih i drugih prava svih građana u jednoj državi ne vodi kraju multikulturnih problema.

⁸ U skladu sa tim, jedno anegdotsko podsećanje na poznatu raspravu Nikolaja Černiševskog, vodenu negde sredinom XIX veka, da li se u uslovima materijalne oskudice opredeliti za Šekspira ili masnu kobasicu.

Potrebno je da isti građanski i kulturni status svim članovima društva bude praćen stvarnim sprovođenjem ustavnih i zakonskih regulativa, čime bi se u javnoj i privatnoj sferi garantovala jednakost šansi svim građanima, nezavisno od njihovih međusobnih sličnosti i razlika (Semprini, 1999). Položaj nacionalnih i drugih manjinskih grupa regulisan je danas setom međunarodno priznatih normi, ali je nesumnjivo uvek zavisano od istorijske pozadine, konkretnih uticaja društvenih okolnosti, političke kulture, kao i od kvaliteta koegzistencije većinskog i manjinskog stanovništva u državi u kojoj manjinske grupe žive. Dakle, ne postoji zajednički tretman, niti univerzalni model regulisanja manjinskog pitanja, jer su države, u većoj ili manjoj meri, slobodne u izboru i primeni tih principa u okviru sopstvenog zakonodavstva.

Problemi u prepoznavanju kulturnih potreba i ostvarivanju kulturnih prava manjinskih grupa mogu nastati, i uglavnom nastaju, naročito u multikulturnim sredinama, onda kada se kultura prihvati kao osnov uspostavljanja i izražavanja individualnih i grupnih identiteta, u raznim političkim konceptima i borbama za legitimizaciju društvenog uključivanja i isključivanja manjinskih kultura, u političkim artikulacijama davanja ili uskraćivanja različitih manjinskih prava u oblasti kulture. Rezultati manjinske politike ne mogu se sagledavati samo u normativnoj sferi, već prevashodno u domenu primene pravnih odluka, to jest pune implementacije zakonskih rešenja u ovoj oblasti. Sugerisani problemi se značajno usložnjavaju najmanje u dvema osnovnim dimenzijama:

- onda kada uz ostvarivanje kulturne autonomije u okviru neke države pripadnici etnički manjinskih grupa kao isključivi način zadovoljavanja svojih zahteva počnu da ističu i državotvorne aspiracije (zahteve za otcepljenjem od širih zajednica i stvaranjem svoje države). Pri tome se neretko dešava da se pravo naroda na samoopredeljenje različito tumači u zavisnosti od moći i sopstvenih interesa pojedinih država u svetu (Stevanović, 2008: 126). Ono što je, čini se, posebno važno iz pozicije „država-domaćina“ jeste poseban koncept manjinske zaštite čija je suština u posebnim pravima, a ne u pravima na posebnu teritoriju. Dakle, uprkos podržavanju individualnih (kulturnih) prava *pripadnika* nacionalnih manjina, nijednim međunarodno priznatim dokumentom ne garantuje se manjinama pravo na političku ili teritorijalnu autonomiju. Ovakav normativni okvir, međutim, ne umanjuje međuetničke konfrontacije nastale iz spremnosti pojedinih manjina na separatističke zahteve u okviru država u kojima žive. Naprotiv, svoju nacionalnu državu teži da stvori oko 600–700 secesionističkih pokreta (Stanovčić, 1996: 257), koliko ih je delovalo u svetu pre desetak godina.
- iako su kulturna prava nedeljivi deo ljudskih prava, činjenica je da tradicionalne kulturne vrednosti u mnogim društvima često uključuju elemente koji nisu prilagođeni savremenom tumačenju ljudskih prava, odnosno nisu svi običaji ili kulturne prakse usklađeni sa konceptom humanog razvoja (nošenje burki muslimanskih žena, ritualno obrezivanje dečaka, rana udaja devojčica i sl.). U tom kontekstu, Dominik Mojsi (Mojsi, 2012: 105)

ukazuje da je običaj nošenja vela jedan od najemotivnijih simboličnih problema sa kojima savremeni islam treba da se izbori. On navodi primer da su francuske vlasti nedavno odbile da daju državljanstvo jednoj ženi udatoj u Francuskoj zato što je nosila nikab, odnosno burku kojom se potpuno prekriva lice i telo. Francuska je, naime, kao sekularna zemlja zakonski zabranila mladim devojkama u zabavištu i srednjoj školi da nose veo i da ističu bilo koje druge religijske simbole. Prisutna je bojazan da ovakvi običaji menjaju i osporavaju neke od najosnovnijih društvenih vrednosti kao što su francuska načela sekularizma i jednakosti polova, uz podjednako naglašavanje njihove potpune suprotstavljenosti osnovnom konceptu ljudskih prava i humanog razvoja. Ove rezerve odražavaju nelagodu koja okružuje pojam kulturnih prava, na koje se posebno ukazuje u izveštaju Ujedinjenih nacija o humanom razvoju pod nazivom *Kulturna sloboda u današnjem svetu različitosti* (UNDP, 2004: 28). Naime, postoje mišljenja koja plediraju na to da kulturna prava mogu da provociraju argumente u korist kulturnog relativizma, odnosno argumente koji mogu iskoristiti kulturu za odbranu kršenja ljudskih prava (na primer, kada se pripadnik islamske kulture oženi maloletnom devojčicom i pri tome pozove na šerijatsko pravo koje mu u okviru njegove muslimanske zajednice dopušta takav brak).

Da li tolerancija prema sistemu vrednosti drugih treba da prestane čim počne da ugrožava naše sopstvene vrednosti? Kako se izboriti sa ovim problemom, a da pri tome drugima ne namećemo svoje vrednosti i time jačamo njihovo osećanje potlačenosti i gubitka autonomije? Ovo su neke od značajnih nedoumica koje obeležavaju svakodnevicu mnogih savremenih multikulturnih država i dodatno otežavaju pravno regulisanje kulturnog diverziteta, priznavanje i ostvarivanje kulturnih prava svih građana jedne države. Ovo naročito imajući u vidu da je „apsolutni kulturni relativizam, poimanje da svako može da radi ono što mu je volja bez ikakvih ograničenja, podjednako opasan kao i netolerancija jer vodi ka nekoj vrsti cinične neutralnosti i gubitku bilo kog sistema vrednosti“ (Mojsi, 2012: 105, 106).

Stoga kritičari relativističke paradigme u sociologiji kulture i kulturnoj antropologiji upozoravaju na opasnost koja preti od nekritički shvaćenog kulturnog relativizma i njemu inherentnih kulturnih praksi. Opasnost se sastoji u mogućnosti negacije kulturnih univerzalija, univerzalnih vrednosti i principa, pa se iz uprošćenog i bukvalno shvaćenog prava na razlikovanje može doći do nepredviđenih posledica, kao što su ksenofobija ili rasna mržnja (Božilović, 2010: 91).

Odbacujući tvrdnje da kulturne razlike nužno dovode do socijalnih, ekonomskih i/ili političkih sukoba, mišljenja smo da je demokratskim multikulturnim društvima potrebna jača posvećenost jedinstvu, veće poštovanje raznolikosti i neizostavno postizanje svojevrsnog bazičnog vrednosnog konsenzusa (lična sloboda, dostojanstvo čoveka, zabrana fizičkog mučenja, očuvanje zdravlja, zaštita dece i maloletnika i sl.). Pojedinci bi trebalo da odbace rigidne identitete ukoliko žele da

postanu deo različitih društava koje podržavaju kosmopolitske vrednosti, toleranciju i poštovanje univerzalnih ljudskih prava.

3. Kulturna isključenost kao razvojni problem Savremenog društva Srbije

Humani razvoj i društvena kohezija zasnivaju se danas na značajnoj komponenti koja podrazumeva politiku kulturne uključenosti i participacije. Radi se, zapravo, o konceptu koji podrazumeva mogućnost da se uz pomoć kulture, u okviru multikulturnih društava, stimuliše socijalna uključenost u skladu sa demokratskim principima i pravom pojedinca i/ili grupe na jednake šanse i ujednačen tretman u zajednici. Imajući u vidu da kultura u političkom kontekstu može da posluži i za ispoljavanje moći i postizanje kontrole nad drugima preko različitih kulturnih praksi i vrednosti, kulturna isključenost ogleda se, pre svega, u isključenosti manjinskih kulturnih identiteta (zajednica) od dominirajućih (većinskih). Umanjene mogućnosti ranjivih grupa za iskazivanje kulturne raznolikosti, za zadovoljavanje kulturnih potreba, za pristup obrazovnim, zdravstvenim i kulturnim institucijama, dovode do smanjenja kulturne slobode, mogućnosti izbora pojedinaca i ugrožavanja njihovih kulturnih prava. Ovakvo stanje prenosi se i na druge oblasti ljudskog života i doprinosi ekonomskoj, političkoj i ukupnoj društvenoj isključenosti (HDR, 2004).

Dva su osnovna nivoa kroz koje se kulturna isključenost može analizovati. *Institucionalni nivo* se odnosi na zakonodavni i politički kontekst, na državnu legislativu kojom se u dovoljnoj meri ili uopšte ne prepoznaje potreba za zaštitom i promocijom različitosti kulturnog izražavanja, kao ni značaj zaštite manjinskih prava u oblasti kulture. Institucionalno zasnovana isključenost se naročito uočava analizom određenog modela kulturne politike koji svojim prioritetima, institucionalnim praksama i normama ne omogućava ili otežava pojedincima i (manjinskim) grupama iskazivanje svog kulturnog identiteta. Drugi nivo se tiče *vrednosno zasnovane kulturne isključenosti*, i odnosi se na dominantne vrednosti, postojeće predrasude, stereotipe, neznanje i strah, na uočljivu stigmatizaciju pojedinaca i grupa koje ne pripadaju dominantnoj kulturi, ispoljavajući se kroz najrazličitije oblike diskriminativnog ponašanja u svakodnevnom životu.

U Studiji o humanom razvoju – Srbija 2010. usmerenu na analizu izvora i ishoda socijalnog isključivanja (Cvejić, Babović, Pudar, 2011: 94–113), autori apostrofiraju isključenost iz kulturnog života i društvenu isključenost na osnovu kulture. Rezultati istraživanja jasno pokazuju da su među grupama koje se percipiraju kao isključene na osnovu svojih kulturnih praksi i/ili karakteristika, odnosno svojih identiteta izdvajaju sledeće: etno-lingvističke (pre svih Romi), religijske manjinske zajednice (koje se često određuju terminom „verske sekte“), seksualne manjine (LGBT populacija), osobe sa invaliditetom i prisilni migranti (izbeglice) kojih još uvek ima priličan broj u Srbiji. Pri tome se, ističu autori, isključenost ovih grupa/pojedinaca posmatra kroz prizmu njihove diskriminacije.

Postsocijalistička transformacija, okrenutost evropskim integracijama, kao i članstvo u Savetu Evrope uslovlili su nove ciljeve i strategije sociokulturnog razvoja Srbije, uz davanje prioriteta pluralističkom, građanskom, multietničkom i multikulturnom društvu. Usvojeni su, između ostalih, zakoni o zabrani diskriminacije⁹ i o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina¹⁰, dok je nadležno ministarstvo uspjelo da obezbedi usvajanje novog Zakona o kulturi¹¹ u parlamentu i da ratifikuje nekoliko važnih međunarodnih konvencija, kao što je ona o zaštiti i promociji različitosti kulturnog izražavanja.¹² Uprkos pomenutim i drugim usvojenim zakonima i postojećem normativnom okviru:

- glavnim *oblicima* institucionalne isključenosti na osnovu kulture smatraju se: pristup i zaštita kulturne baštine; pristup obrazovanju; upotreba jezika; pristup zdravstvenoj nezi; sloboda izražavanja i verovanja. Detaljnija analiza svakog od ovih oblika isključenosti, biće predmet nekog od narednih naučnih interesovanja autora ovog rada;
- kao glavni *uzroci* institucionalno zasnovane kulturne isključenosti pomenutih manjinskih grupa u Srbiji navode se: nepostojanje relevantnih obuka i finansijskih sredstava za uvođenje novih propisa, nedovoljna implementacija postojećih propisa, kao i njihova nedovoljna razrađenost i usklađenost (kao što je, recimo, nesaglasnost propisa u slučaju Zakona o crkvama i verskim zajednicama i Zakona o zabrani diskriminacije) (Cvejić, Babović, Pudar, 2011: 109).

S druge strane, u Studiji se kao glavni uzrok *vrednosno zasnovane kulturne isključenosti* manjinskih grupa navode neznanje, strah i predrasude koje građani osećaju i usmeravaju prema drugačijim od sebe. Ovo istraživanje, kao i mnoga druga (UNDP, 2009)¹³, pokazala su da je netolerancija prema manjinskim grupama prisutna kod znatnog broja građana Srbije, što uslovljava socijalnu distancu i najrazličitije vidove diskriminacije. Nasleđe nedavnih etničkih/verskih sukoba, kao i oživljeni tradicionalizam pogoduju održavanju predrasuda i stereotipa u odnosu na manjinske grupe, dok je neinformisanost građana o pitanjima manjinske diskriminacije velika, a njeno prepoznavanje i priznavanje u svakodnevnom životu nedovoljno.

Na osnovu pruženog uvida u osnovne rezultate koji potvrđuju prisustvo kulturne isključenosti i ugrožavanja manjinskih prava u oblasti kulture u savremenom društvu Srbije, moguće je zaključiti sledeće: da bi se prevladala kulturna isključenost i ugrožavanje kulturnih prava manjinskih zajednica potrebno je da država prepozna

⁹ http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zabrani_diskriminacije.html

¹⁰ <http://osvit.rs/Zakon%20o%20zastiti%20prava%20nacionalnih%20manjina.pdf>

¹¹ http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_kulturi.html

¹² <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001495/149502M.pdf>

¹³ *Strategic Marketing* je za potrebe projekta UNDP-a i Ministarstva rada i socijalne politike pod nazivom „Podrška sprovođenju antidiskriminacionog zakonodavstva i medijacije u Srbiji“ sproveo istraživanje stavova građana Srbije u 2009. godini. Izveštaj je dostupan na sledećoj adresi: <http://www.mc.rs/code/navigate.aspx?Id=4&eventId=7027> (izvoru pristupljeno: 20.10.2013).

kulturne razlike i raznovrsnosti u svom ustavu, svojim zakonima i institucijama. Potrebno je da se formuliše politika i legislativa kojima će se obezbediti ostvarivanje kulturnih i drugih interesa pojedinačnih grupa u Srbiji. Važan segment odnosi se na poštovanje bilateralnih sporazuma o zaštiti nacionalnih manjina koje je Srbija zaključila sa susednim državama, od kojih je većina u EU. Istovremeno, ako ne i pre toga, neophodno je raditi na vrednosnom kulturnom senzibilisanju u nameri da se prevladaju ili bar umanje predrasude, socijalna distanca i strah koje građani gaje prema drugačijim od sebe.

Zaključna razmatranja

Ključno mesto u osiguravanju kulturnih prava pripadnicima većinskih i manjinskih zajednica imaju države koje su dužne da svim svojim građanima osiguraju pravo na slobodno izražavanje svojih posebnosti, odnosno svog kulturnog identiteta. Normativno zagovaranje ovakvih prava i njihovo stvarno ostvarivanje u svakodnevnom životu i ponašanju ljudi u mnogim slučajevima pokazuje se kao disfunkcionalno i problematično. Zato se stavlja do znanja da je osiguravanje prostora za izražavanje kulturnih i drugih raznolikosti u svakodnevnom životu merilo tolerancije i stepena demokratičnosti jedne sredine. Kada se, međutim, pitanje kulturnih prava proširi i stavi u kontekst savremenih političkih i ekonomskih trendova i globalnih kretanja, tada pitanje očuvanja kulturne raznolikosti i prava prevladava pojedina politička ili geografska (nacionalna, državna, regionalna, kontinentalna) područja. Tada ovo pitanje postaje „univerzalan“ problem koji je moguće posmatrati samo celovito i oko koga je moguće i neophodno postići opštu saglasnost (Cvjetičanin²⁰⁰²).

Pored izostajanja ujednačene manjinske politike u svetu, prisutan je i nesklad normativnog i realnog u ostvarivanju kulturnih prava manjina u mnogim savremenim državama. Čak i u onim društvima uređenim u skladu sa liberalnim i demokratskim načelima, izvesne ekspresije tradicionalizma, zatvorenosti, ksenofobije i zaziranja od različitosti još uvek otežavaju faktičko ostvarivanje manjinskih prava u oblasti kulture i podstiču problem institucionalno i vrednosno zasnovane kulturne isključenosti. Sve ovo navodi na zaključak kako je važno da kulturno posredovano integrisanje i identifikovanje u okviru koncepta nacije ne priziva nacionalni, rasni, verski, jezički i bilo koji drugi ekskluzivizam, homogenizam i izolacionizam, jer bi time identitet Drugog kao različitog bio doveden u pitanje. Često se događa da su procesi kulturne identifikacije opterećeni iracionalnim konfliktima, što dolazi kao posledica fatalne sjedinjenosti kulture i nacije, te svođenja kulture na pitanje nacionalnog, etničkog identiteta. Usled manipulisanja identitetima i stereotipnim rasuđivanjima kultura postaje instrument političke mobilizacije (Todorov, 1994: 27). To može izroditi zabrinjavajuće stepene etničkog distanciranja, verske mržnje, otvorenog neprijateljstva, agresije ili čak oružane sukobe. O tome govore nastojanja manjinskih grupa da očuvaju svoj kulturni identitet u onim društvima gde se individualnom izboru kulturnih vrednosti suprotstavlja kolektivni tradicionalizam. Takođe,

značajan problem jeste i utemeljenje nacionalnog identiteta na religijskoj/verskoj pripadnosti, kao i ideološko-političko favorizovanje dominantne nacionalne religije. Oni, uglavnom, dovode do marginalizacije religija verskih manjina ili do njihove otvorene diskriminacije, iz čega se opet mogu izroditi najrazličitiji oblici religijske netolerancije i fundamentalizma.

Model koegzistencije većinskog i manjinskog stanovništva i model regulisanja manjinskog pitanja uslovljeni su brojnim faktorima, među kojima su najznačajniji oni istorijski, politički i kulturni, kao i položaj određene zemlje na svetskoj ekonomskoj i političkoj sceni. Položaj i ostvarivanje kulturnih prava nacionalnih manjina nije samo stvar pripadnika manjine, nego i većine. I jedni i drugi mogu da uče jedni od drugih, preispituju svoje kulturološke obrasce, vrednosne sisteme i koriste sve prednosti koje im omogućuje bogatstvo jezika, kultura i običaja u izgradnji demokratskih društava. Pravo na kulturu je neotuđivo ljudsko pravo, to je pravo svakoga (bez obzira na to da li pripada većinskom ili manjinskom stanovništvu u nekom društvu) da slobodno participira u kulturnom životu zajednice negujući i izražavajući svoju kulturnu posebnost, da ima pristup kulturnim delima i vrednostima, da se kreativno izrazi ili da bude u mogućnosti da generiše nove kreativne obrasce i stvaralačke nagone u razmeni sa drugim ljudima. Društvo bi nesumnjivo trebalo da prepozna značaj kulture i da bude u stanju da iskoristi njenu moć u doprinosu širim društvenim razvojnim ciljevima. Zato bi nacionalne politike pojedinačnih zemalja, pa i Srbije, trebalo da budu usmerene ka razrađivanju novih kulturno-senzibilnih razvojnih strategija, da uz jasno prepoznavanje i ostvarivanje kulturnih prioriteta, kulturnih prava i sloboda, utemeljuju svoj društveni razvoj. Promovisanje podsticajnih kulturnih vrednosti (obrazovanje, kreativnost, tolerancija, poverenje, preduzetništvo, poštovanje raznolikosti, saradnja i dr.) i ostvarivanje progresivnih kulturnih ciljeva (povećanje stope obrazovanosti, smanjenje socijalne i kulturne isključenosti, pospešivanje kulturne produkcije, razvoj kulturne infrastrukture, prevladavanje tradicionalističkih vrednosti i dr.) doprineće afirmaciji personalnih i društvenih identiteta u okviru demokratskog društvenog razvoja.

Literatura

- Arizpe, L. (2004). Intangible Cultural Heritage, Diversity and Coherence. In: *Museum International*, Volume 56, Issue 1–2, pages 130–136.
- Bauman, Z. (2009). *Fluidni život*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Bošković, A. (2010). *Kratak uvod u antropologiju*. Beograd: Službeni glasnik.
- Božilović, N. (2006). *Kič kultura*. Niš: Zograf.
- Božilović, N. (2010). *Sva lica kulture. Studije i ogledi iz antroposociologije*. Niš: Filozofski fakultet u Nišu.
- Brunner, G. (1996). *Nationality Problems and Minority conflicts in Eastern Europe*. Gütersloh: Beterslman Foundation Publishers.

- Cvejić, S., Babović, M. i Pudar, G. (2011). *Studija o humanom razvoju – Srbija 2010: izvori i ishodi socijalnog isključivanja*. Beograd: UNDP Srbija.
- Cvjetičanin, B. (2002). „Kolektivna snaga raznolikosti”, u: *Zarez IV/88*, str. 3–4.
- Dragičević Šešić, M. i Stojković, B. (2011). *Kultura - menadžment, animacija, marketing*. Beograd: Clio.
- Fribourg*. Declaration on Cultural Rights. (2007). UNESCO
- Hauzer, A. (1966). *Socijalna istorija umetnosti i književnosti I–II*. Beograd: Kultura.
- HDR. (2004). *Human development report 2004, Cultural liberty in today's diverse world*. NY: United Nations Development Programme.
- Indić, T. (2008). „Politika kulturnog identiteta“. U: *Kulturna politika u Srbiji*. Beograd: *Nova srpska politička misao* (Posebno izdanje 1), 99–106.
- Jovanović, S. (1964). *Jedan prilog za proučavanje srpskog nacionalnog karaktera*, Kanada: Vindzor.
- Kale, E. (1982). *Uvod u znanost o kulturi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kartag-Odri, A., Milinković, B., Simović-Hiber, I. (1999). „Manjinska prava u oblasti kulture“. U: *Kulturna prava*, str. 185–223. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
- Kymlicka, W. (2004). „Justice and Security in the Accommodation of Minority Nationalism”. In: Alain Dieckhoff (ed) *The Politics of Belonging: Nationalism, Liberalism, and Pluralism*, pages 127–154, Lanham: Lexington books.
- Mojsi, D. (2012). *Geopolitika emocija. Kako kulture straha, poniženja i nade utiču na oblikovanje sveta*. Beograd: Clio.
- Platon. (2013). *Država*. Beograd: Dereta.
- Prnjat, B. (2006). *Uvod u kulturnu politiku*. Beograd: Stilos.
- Semprini, A. (1999). *Multikulturalizam*. Beograd: Clio.
- Stamatopoulou, E. (2002). *Cultural Politics or Cultural Rights? UN Human Rights Responses*. New York: Office of the High Commissioner on Human Rights.
- Stanović, V. (ur.) (1996). *Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd: SANU.
- Stevanović, B. (2008). *Demokratski principi i političko-kulturne vrednosti*. Niš: Filozofski fakultet u Nišu.
- Todorov, C. (1994). *Mi i drugi. Francuska misao o ljudskoj raznolikosti*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Prilog sa interneta

- Fribourg*. Declaration on Cultural Rights, Unesco, Dostupno na: <http://www1.umn.edu/humanrts/instate/Fribourg%20Declaration.pdf> [19. 08. 2013]
- HDR, Human development report 2004, Cultural liberty in today's diverse world <http://hdr.undp.org/reports/global/2004/> [13. 12. 2013]
- Istraživanje javnog mnjenja o diskriminaciji i nejednakosti u Srbiji

- <http://www.mc.rs/code/navigate.aspx?Id=4&eventId=7027> [20. 10. 2013]
Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima
<http://www.mhrr.gov.ba/PDF/medunarodniPakt%20B.pdf> [19. 08. 2013]
UNESCO, Universal Declaration on Cultural Diversity http://www.unesco.org/new/file-admin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/diversity/pdf/declaration_cultural_diversity_hr.pdf [19. 08. 2013]
UNESCO, Our Creative Diversity: The Report of the World Commission on Culture and Development. <http://kvc.minbuza.nl/uk/archive/report/inleiding.html> [12. 10. 2013]
UNESCO, Konvencija o zaštiti i promovisanju različitosti kulturnih izraza
<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001495/149502M.pdf> [10. 10. 2013]
UN, Universal Declaration of Human Rights
<http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/60UDHR/bookleten.pdf> [14. 08. 2013]
Zakon o zabrani diskriminacije („Sl. glasnik RS“, br. 22/2009)
http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zabrani_diskriminacije.html [10. 10. 2013]
Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina („Sl. list SRJ“, br. 11/2002)
<http://osvit.rs/Zakon%20o%20zastiti%20prava%20nacionalnih%20manjina.pdf> [20. 11. 2013]
Zakon o kulturi („Sl. glasnik RS“, br. 72/2009)
http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_kulturi.html [20. 11. 2013]

Nikola Božilović, Jelena Petković

MINORITY RIGHTS IN CULTURE: SENSITIZING THE SOCIETY FOR DEMOCRATIC CULTURAL VALUES

Summary: Accepting the view that the right to preservation and promotion of cultural diversity is one of the fundamental human rights in the (post)modern society, the authors point to the need to protect the cultural rights in all those areas which are important for the promotion of cultural freedom and the preservation of cultural identity, especially concerning minority social groups (ethnic, linguistic, religious, sexual, etc.). The article emphasizes the sources and outcomes of institutional and value-based cultural exclusion as one of the major development challenges of the contemporary Serbian society. Considering the core issues and reflecting upon possible solutions in terms of achieving successful integration and more adequate cultural protection of the members of the vulnerable, minority groups, the authors identify this approach as the preferred way to sensitize the society for democratic socio-cultural values.